



ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในบรรดาวรรณคดีเอกของไทยนั้น "อิเหนา" เป็นเรื่องหนึ่งที่นักอ่านวรรณคดีรู้จักกันเป็นอย่างดี อิเหนาสำนวนไทยนี้มีอยู่หลายสำนวนด้วยกัน คือ

1. อิเหนาคำฉันท์ ของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
2. บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
3. บทละครเรื่องคหาสัง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
4. บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
5. เรื่องอิเหนาบางตอน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์แปลใหม่
6. นิราศอิเหนา ของ สุนทรภู่
7. คำเจรจาละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
8. บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องอิเหนา พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
9. คำานานละครอิเหนา พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรง-ราชานุภาพ
10. อิเหนา หรือ หิกะยัต บันหยี่ สะมิรัง พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงแปลจากต้นฉบับภาษามลายู เป็นไทย
11. ประวัติท้าววรจันทร และวิจารณ์เค้ามูลแห่งนิทานอิเหนา พระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร
12. พงศาวดารอิเหนา ฉบับอารยันครา ต้นฉบับเดิมเป็นภาษาชวาแล้วแปลงมาเป็น

ภาษามลายู ชุมนิกรการประกิจ (บิน อับดุลลาห์) แปลเป็นร้อยแก้ว

ในบรรดาอิเหนาที่กล่าวมาแล้ว จำนวนที่รู้จักกันแพร่หลายมากที่สุดคือบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งกึ่งแม่จะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อใช้เล่นละครในก็ตามแต่มีลักษณะที่คิของวรรณคดีครมถวน จนได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรในรัชกาลที่ 6 ว่าเป็นยอดของกลอนบทละครว่า

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า "ในบรรดาบทละครว่าที่คนชอบเรื่องอื่นเห็นจะไม่เสมอด้วยเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 วรรณคดีสโมสรก็ได้ตัดสินเมื่อปีมะโรง พ.ศ.2459 ว่า เป็นยอดของบทละครว่าทั้งสิ้น เพราะเป็นหนังสือซึ่งแต่งดีพร้อมทั้งความ ทั้งกลอน ทั้งกระบวนที่จะเล่นละครประกอบกันทุกสถาน"¹

พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า "บรรดาวรรณคดีแผนกนาฏศาสตร์ของไทยเรื่องอะไรย่อมไม่มีชื่อเสียงแพร่หลายเท่าเรื่องรามเกียรติ์และอิเหนา หากจะจัดให้เป็น "มหากาพย์" ของไทยสักคนหนึ่ง เชียงมหาภารต และรามายณะของ สัสถกฤต หรือ อิลลิอาก และ โอดิสเสของกรีก ก็น่าจะพดโตตามส่วน วรรณคดีไทยวงกลม เรื่องของเราที่ยอมลดส่วนลงตามกัน เหตุฉะนั้นจึงได้เอื้อมเอาฐานะแห่งมหากาพย์มาให้แก่เรื่อง รามเกียรติ์ และ อิเหนา ไทยเราได้เคยนิยมเรื่องรามเกียรติ์ และ อิเหนา ไกร ๆ ก็ยอมรับประจักษ์ไคยังให้เกิดสำนวนโวหารอันไพเราะคึกคักขึ้นในวรรณคดีไทยมาหลายครั้งหลายแผนก นอกจากจะไคมีบทละครหลายสำนวน ยังไคเป็นข้ออ้างขอเปรียบในโคลง, ฉันท กาพย์ กลอน เช่น นิราศ เป็นต้น อีกมากแห่ง"²

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครเรื่องอิเหนา (พิมพ์ครั้งที่ 7; พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2510), หน้า ก.

² พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, ชุมนุมนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมนักกาศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2507), หน้า 158-159.

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงนิพนธ์ไว้ว่า "ในกระบวนหนังสือไทยเก่าจะหาเรื่องใดที่จับใจและชื่นใจชาวเรายิ่งไปกว่าหรือแม่แต่คัดเติมเรื่องอิเหนานั้นก็เคยนึก ก็และเรื่องอิเหนานั้นย่อมมีต่าง ๆ กันอยู่หลายฉบับ เช่น ที่เรียกว่า อิเหนาใหญ่ และอิเหนาเล็ก มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาโบราณ เนื้อเรื่องต่างกันมาก ยังมีอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และที่เจนนใจกันมากที่สุดคืออิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ซึ่งมีเนื้อเรื่องแปลกออกไปอีก ด้วยทรงคัดแปลงรอยกรองโดยเฉพาะให้เป็นท่วงทีงดงามก็เหมาะแก่การเล่นละคร ในเชิงรำก็ให้ท่าที่จะรำได้แปลก ๆ งาม ๆ ในเชิงจัดคุมหมู่ละครก็ให้ท่าที่จะจัดให้เป็นภาพงานโรง ในเชิงร้องก็ให้ที่ที่จะจัดคุมทางทำนองไพเราะเสนาะโสต ในเชิงกลอนก็สละสลวยเพราะพริ้งไม่มีที่เปรียบ อาจเล่นละครสมบูรณครบองค์ของละครก็ได้ คือ ตัวละครงาม ร่าเริง ร้องเพราะ พินพาทย์เพราะ กลอนเพราะ ซึ่งสำเร็จเป็นที่ที่ศานนุคตริยะ และ สวานนุคตริยะอย่างไพบูลย์"³

จากข้อความที่ยกมาประกอบข้างตน จะเห็นได้ว่าบทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 นับเป็นวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องอย่างสูงจากนักปราชญ์ และนักวรรณคดีมาหลายยุคหลายสมัย นับเป็นมรดกสำคัญชิ้นหนึ่งของชาติสมควรที่จะนำมาศึกษาค้นคว้าในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงคุณค่าอัน ๆ และจะได้ช่วยกันรักษาวรรณคดีเรื่องนี้ไว้ให้ยั่งยืนนานตลอดไป

อนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้เล็งเห็นความสำคัญของวรรณคดีเรื่องนี้โดยได้นำบางตอนมาใช้เป็นแบบเรียนวรรณคดีไทยในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ในระดับประกาศนียบัตรชั้นสูงของสถาบันฝึกหัดครู ได้นำฉบับสมบูรณ์มาใช้เรียนสำหรับวิชาเอกและวิชาโทภาษาไทย แม้ในสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งก็ได้นำมาใช้ศึกษาในระดับปีที่ 1-2

³วรรณิ์ สังขนิยม, คู่มือแบบเรียนวรรณคดีไทยเล่ม 5 ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516), หน้า 75-76.

จากเหตุผลสองประการที่กล่าวมาจึงเห็นว่าควรจะศึกษาวรรณคดีเรื่องอิเหนาที่ละเอียดในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้สอนและผู้เรียน แต่เท่าที่ปรากฏยังไม่พบผู้ใดสนใจศึกษาในแนวนี้นักก่อน มีแต่การศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์ และ คมอคร เฉพาะตอนที่นำมาเป็นแบบเรียน ดังนั้นข้าพเจ้าจึงจะทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาเรื่องอิเหนาเพื่อการสอนภาษาไทย" เพื่อศึกษาวรรณคดีเรื่องอิเหนาในด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการสอนภาษาไทยในระดับต่าง ๆ

ปัญหา



ส่วนมากผู้สอนวรรณคดีไทยมักมุ่งสอนในด้านเนื้อความ ลักษณะคำประพันธ์และรูปกวีที่ซึ่งยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์สมบูรณ์ของการศึกษาวรรณคดี ฉะนั้นการที่ผู้วิจัยจะทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาเรื่องอิเหนาเพื่อการสอนภาษาไทย" จึงประสงค์ศึกษาเกี่ยวกับโครงเรื่อง ส่วนวนภาษา ตัวละครสำคัญ และคุณค่าทั้งทางศิลปวัฒนธรรม และความรู้ที่ผู้อ่านจะได้รับจากวรรณคดีเรื่องอิเหนา เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการสอนวรรณคดีเรื่องอิเหนาในระดับชั้นต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าผลจากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการสอนวิชาภาษาไทยทั้งในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ตอนปลาย และอุดมศึกษา สมความมุ่งหมายของการศึกษาวรรณคดี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงโครงเรื่องของวรรณคดีเรื่องอิเหนา
2. เพื่อศึกษาถึงส่วนวนภาษา และ ศิลปะแห่งการร้อยกรองที่มีลักษณะที่เด่น

ประการใด

3. เพื่อศึกษาถึงลักษณะของตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่อง พิจารณาถึงลักษณะนิสัยและบทบาทในสังคมของตัวละครนั้น ๆ

4. เพื่อศึกษาถึงค่านิยมทางสังคมที่มีอยู่ในวรรณคดีเรื่องอิเหนา
5. เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้ไปใช้ในการสอนวรรณคดีในระดับชั้นต่าง ๆ

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้จะพิจารณาบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพียงส่วนเดียว
2. ศึกษาเฉพาะบทละครเรื่องอิเหนา โดยไม่พิจารณาถึงที่มาของบทละครและพระราชประวัติของผู้ทรงพระราชนิพนธ์
3. ศึกษาในแง่วรรณคดีวิจารณ์ โดยนำแนวคิดของการวิจารณ์วรรณคดีในเชิงเสนอคุณคามพิจารณาบทละครเรื่องอิเหนาในด้านโครงเรื่อง ส่วนภาษา ตัวละครสำคัญ และค่านิยมทางสังคม
4. ตัวละครที่นำมาศึกษานั้นได้แก่ อิเหนา ท้าวคานหา ระตูจรงกา ประสันตมา เศวตีเมืองคานหา บุษบา จินตะหรา และ บายัน

วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ได้มีผู้ศึกษาวรรณคดีเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไว้แล้วหลายท่านด้วยกันคือ

1. คณะอาจารย์ภาษาไทย โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ได้กล่าวถึงเรื่องอิเหนา ไว้ทั้งในด้านประวัติ เนื้อเรื่อง และวิจารณ์ว่าเป็นหนังสือซึ่งแต่งดีพร้อมทั้งความทั้งกลอน ทั้งกระบวนที่จะเล่นละคร และให้ประโยชน์ในการศึกษาประเพณีและพระราชพิธีของไทยแต่โบราณ ได้ทราบถึงความเป็นไปของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ส่วนนกกลอนมีบทชมธรรมชาติอันไพเราะอยู่ทั่ว ๆ ไป มีความเปรียบที่คมคาย

มีภาพพจน์ที่แลเห็นเด่นชัด⁴

2. ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้เขียนบทวิจารณ์วรรณคดีบทละครว่าเรื่อง อีเหนา ในคานสำนวนกลอนว่ามีบทที่ไพเราะตลอดเรื่อง โดยยกตัวอย่างบทชมธรรมชาติ ส่วนความรัก และส่วนพรรณนาที่รักกุม อธิบายถึงลักษณะนิสัยของอีเหนา ประสันตา จินตะหรา บุษบา และ สังคามาระกา และไต่ถลาถึงขอบการร้องเกี่ยวกับการไม่คำนึงถึงเวลาในการดำเนินเรื่อง⁵

3. เปลื้อง ณ นคร ไต่ถลาถึงประวัติความเป็นมาของอีเหนาในวรรณคดีไทย และวิจารณ์บทละคร เรื่องอีเหนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ว่า บทละครเรื่องนี้ดีพร้อมทั้งเนื้อความทำนองกลอน และกระบวนที่จะเล่นละคร ความแพร่หลายของเรื่องนี้ทำให้อีเหนา จรกา บุษบา จินตะหรา เกิดเป็นคำที่มีความหมายและตัวละคร กลายเป็นบุคคลแบบต่าง ๆ ซึ่งเรามักนำมาเปรียบเทียบกับคนในลักษณะ เช่นนั้นแม้เค้าเรื่อง จะเป็นทางขวาแต่เนื้อเรื่องก็ถลาถึงบ้านเมือง ชนบประเพณีต่าง ๆ เป็นเรื่องของคนไทย ทั้งสิ้น⁶

4. สุวคนธ์ จงตระกูล ได้ศึกษาพิจารณาลักษณะกษัตริย์ตามอุดมคติของนักปราชญ์โบราณก่อน ต่อมาศึกษาลักษณะกษัตริย์ในหมู่นั้น ๆ พิจารณาลักษณะที่เหมือนกันและลักษณะ เฉพาะ สรุปความคิดเห็นที่ได้จากการศึกษาว่ากษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้มีรูปงามทั้งใจใน อิศริ ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม สนิบสนนผู้ทำดี ผู้เขียนได้ยกตัวละครจากเรื่องอีเหนา

⁴ คณะอาจารย์ภาษาไทยโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ประวัติวรรณคดีเล่ม 3 (พิมพ์ครั้งที่ 2; พระนคร: โรงพิมพ์พิริยกิจ 2494), หน้า 153-160.

⁵ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, แนวทางการวิจารณ์วรรณคดีประเภทร้อยกรอง, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน้า 12-42.

⁶ เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช 2510), หน้า 300-301.

พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาหลายตัวคือ อธิเนา ท้าวกุเรปัน
จรกา วิหยาสะกำ ท้าวคาหา ท้าวหมื่นทยา ท้าวกาหลัง ท้าวกะหมังกุหนิง และเสนอ
กำอธิบายประกอบตัวละครเหล่านั้น⁷

วิธีดำเนินงานและรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากเป็นการวิจัยประเภทศึกษาจากข้อมูลที่ปรากฏหลักฐานตามหนังสือและ
สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ จึงใช้วิธีรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ที่สำคัญคือ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดคณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อได้รวบรวมข้อมูลแล้วได้นำมาศึกษาโดยใช้หลักวรรณคดีวิจารณ์
ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการศึกษาวรรณคดี ซึ่งศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชชน⁸ อธิบายไว้
ว่า อาจศึกษาวรรณคดีได้เป็น 3 ทางคือ

1. ทางพรรณนา (descriptive)
2. ทางวิจารณ์ (critical)
3. ทางเปรียบเทียบ (comparative)

การวิจารณ์วรรณคดีนั้น ดร.วิทย์ ศิระศรียานนท์ ได้กล่าวไว้ว่าการวิจารณ์ คือการ
อธิบายลักษณะของหนังสือ (Interpretation) และการวินิจฉัยค่าของหนังสือ (Valuation)

⁷ สวคนธ์ จงตระกูล "กษัตริย์ในวรรณคดีไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2513 (อัคราเนนา).

⁸ พระยาอนุমানราชชน, การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ (พระนคร:ราชบัณฑิตย
สถาน 2507), ภาคค่านำ.

การทำความเข้าใจและอธิบายลักษณะของหนังสือเป็นของจำเป็นและเป็นเครื่องช่วยในการพิจารณาคุณค่า การวินิจฉัยคุณค่าเป็นสิ่งที่แนบแน่นอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์⁹

การวิจารณ์ผู้วิจัยจะใช้หลักทั้งสองประการประกอบกัน และจะใช้แนวการวิจารณ์ "แบบใหม่" (The "New Criticism") ซึ่งถือการวิเคราะห์ทำนองแต่งสำคัญกว่า การพิจารณาเนื้อเรื่อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

จะเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้

1. โครงเรื่องของบทละคร เรื่องอิเหนามีลักษณะสำคัญอย่างไร
2. ส่วนวนภาษา มีความถี่แค่ไหนในคำนี้
3. ลักษณะตัวละครและบทบาทของตัวละครสำคัญ
4. คุณค่าทางสังคมที่ผู้อ่านได้รับและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต
5. การนำเอาผลการศึกษาไปใช้ในการสอนวรรณคดีได้อย่างไร
6. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

⁹วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 4 พระนคร:สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย 2514), หน้า 285-288.

ผลที่จะได้ในการเขียนวิทยานิพนธ์

1. จะได้ทราบถึงโครงเรื่องสำคัญของบทละครเรื่องอิเหนา
2. จะได้ทราบถึงศิลปะแห่งการใช้ถ้อยคำ การวาดมโนภาพ การเปรียบเทียบ การโต้ตอบ การกดดันกรองอารมณ์ การพรรณนา และการบรรยายในบทละครเรื่องอิเหนา ว่ามีความไพเราะงดงามเพียงใด
3. ได้ทราบถึงลักษณะของตัวละครสำคัญ ซึ่งทำให้เข้าใจและมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงเรื่องกับตัวละคร
4. ได้ทราบถึงสภาพความเป็นไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รวมทั้งประเพณีในราชสำนักซึ่งได้รับนับถือ และได้ใช้เป็นแบบฉบับในวัฒนธรรม ค่านิยม ประเพณีของไทยสืบมา
5. เพื่อนำความรู้ที่ได้รับไปปรับปรุงการสอนวรรณคดีไทยเรื่องอิเหนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการสร้างสรรค์จินตนาการอย่างสมบูรณ์